

OVID DENSUȘIANU: HOL A FÖLDES DÜLŐ...

*Hol a földes, dülő
út ágazik le-fel,
három szekeres szikrát
csíholva vesztegel.*

*Másik: „Fáklya kellett
s koporsó énnekem;
az erdőőr lelőtte
egyetlen gyermekem.“*

*Szól egy: „A városban
jártam a jussomért,
a veszteség mégis
megint csak engem ért.“*

*A harmadik: „Volt még
két ökröm, vontató;
dobra ütök holnap,
elviszi az adó.“*

*Indulnak a földes
dülön a szekerek;
mind, mintha követ vinne,
nyikorog, nyekereg.*

A FASIZMUS BIRÁLATA

Irta: HORVÁTH JÁNOS (Budapest)

Ignatio Silone könyve nem ismeretlen a Korunk olvasói előtt. Legáltalánosabb eredményeit összefoglaló utolsó fejezetét a Korunk áprilisi száma közölte. Ha most mégis visszatérünk erre a munkára, úgy csak azért, mivel — hangsúlyozottan „marxista“ céki-tűzése ellenére — olyan alapvető és a fasizmus történéseire nézve jellegzetes hibákat tartalmaz, amelyek mellett nem lehet kritikátlanul elhaladni és amelyeknek megvitatása néhány a fasizmussal kapcsolatos elvi fontosságú kérdés felvetését teszi szükségessé.

Ha Silone hibáinak eredetét kutatjuk, úgy ezt álláspontjának hangsúlyozottan „pártonkívüli“ voltában találjuk. Azt az elméleti „zürzavart“, amely a fasizmust körülveszi, szerző egyenesen annak tulajdonítja, hogy „a politikai szemlélők a fasizmust végeredménykép“ csak pártszempontból nézik, annak a pártnak a szempontjából, amelyhez tartoznak.“ A pártokban viszont „a bürokratikus szervezet a politikai szervezet fölé nőtt... a közvetlen eredményre törő agitáció pótolja annak a gondolkodásnak a kritikai tevékenységét, amely előtt csak az igazság lebeg. A marxizmusnak sem sikerült mindig teljesen megővnia saját kritikus-analitikus módszerét.“

Silone „pártonkívüliségében“ egyenesen odáig megy, hogy a párt „lényegében“ látja a politika jelenségeivel szemben való értetlenség okát: a párt lényegében, amelyet helyesen jellemez akkor, amikor „bürokratikus szervezetről“ és „közvetlen eredményre törő agitációról“ beszél. A párt lényege valóban „bürokratikus“ szervezete és munkájának „közvetlen eredményre törő“, azaz gyakorlati volta — a párt lényege, hogy osztályok élesapata az osztályközi harcban. Silone hibája csupán az, hogy nem látja azt a mérhetetlen különbséget, ami a dolgozók és a polgárság gyakorlati pártpolitikája között van — nem látja, hogy az az alapvető, mert osztályhelyzeleiből fakadó különbség, amely a két osztály ideológiájának jellege között van nem hogy lecsiszolódná, de még csak kiéleződik a politikai gyakorlat vonalán.

Silone a pártszerű gyakorlatot kizárólag annak „piszkos zsidó értelmében“ (Marx), kizárólag annak polgári értelmében fogja fel. Nem

látja, hogy amíg a polgárság szükségszerűen korlátolt és hamis — mert a jelenlegi társadalom ellentmondásainak elkenésére vállalkozó — elméleti megismerése pártjainak gyakorlatában egyenesen utszéli demagógiává süllyed, addig a másik osztály éppen pártjának gyakorlatában ellenőrző és fejlesztő a valóságról való lényegében helyes ismeretét. Nem látja, hogy míg a polgárság megismerése csak szétzúzódhatik a valósággal való közvetlen találkozásban, addig ellenfele elmélete éppen gyakorlatában, a valóság megváltoztatásában konkretizálódik, igazolódik. A polgárság osztályszempontja pártjai gyakorlatában az ellenkező érdeklő osztályok tömegei közönséges becsapásának szempontjává válik, „fajelméletté“, „tudományos“ szempontjának is közönséges lábbalkiprásával, amely az elmélet, a megismerés névre már igényt sem tarthat. A dolgozók pártszempontja ezzel szemben a leghaladottabb osztály leghaladottabb rétegeinek szempontja, amely megismerésének (és általában a megismerésnek) eddig elérhető legmagasabb foka. Silone tehát, aki a pártokban eltekint az azokat hordozó osztályoktól, nem csupán durva és jóvátehetetlen, elméleti hibát követ el a marxizmussal szemben, amely éppen az osztályszempont legmesszebbmenő és tudományos érvényesítése, hanem a dolgozó párt kompromittálásával, a polgári pártokkal való azonosításával, a polgári „tudományosság“ szempontjának igyekszik gyakorlati érvényt szerezni a munkásmozgalmon belül; akarva nem akarva a „baloldali“ szociáldemokrácia politikai exponense.

A marxizmusnak ez a szociáldemokrata, osztály- és pártok-feletti „tisztá“ tudománnyá torzítása tükröződik vissza Silone eklektikus módszerében is. Abból a megállapításból indul ki, hogy „a fasizmus története nem lehet egyéb, mint az a kritika, amelyet a fasizmus önmaga felett gyakorol. Mindazok a hamis nézetek — folytatja — amelyek a fasizmusról forgalomban vannak a fasizmus gyors fejlődésében és azokban az ellentmondásokban találják magyarázatukat, melyeket a fasizmus tartalmaz. Mondjanak ezek a nézetek hamisak, vagy nem kielégítőek is, mindegyikőjük tartalmaz egy adag igazságot a fasizmus fejlődésének egy-egy időszakára, egy bizonyos vidék fasizmusára, vagy ha csak a fasiszta szervezetek szociális összetételére nézve is, amivel szemben egy a fasizmusról alkotott valóban történelmi ítéletnek mindezekkel az elemekkel számot kell vetnie, összességükben és kölcsönösen viszonylatuk ellentmondásos rithmusában.“

Szerzőnek ez a módszere rendkívül „tudományosan“, átfogóan, „dialektikusan“ hangzik. Valójában azonban teljesen eklektikus. Nem lehet kétség afelől, hogy úgy a fasizmus „önleplezése“, mint „ellenfeleinek“, a szociáldemokráciának, vagy a liberális emigrációnak kritikája — ha egészében hamis is — a fasizmusnak egy reális vonását torzítja a fasizmus általános jellemzésévé, a fasizmus egy-egy reális vonására, elemére vet világot. Hibája ezzel szemben, hogy a fasizmusnak csak ezt az egy oldalát látja, a többit pedig nem; hibája, hogy a fasizmusnak nem azt az elemét emeli ki, amelyekben a fasizmus összes többi elemei már bennfoglaltatnak.

Vegyünk egy konkrét példát: a szociáldemokrácia és vele a liberális polgárság egy része azt állítja a fasizmusról, hogy az az „anarchista“ kispolgárság diktatúrája és mozgalma. Az internacionális marxisták ezzel szemben azon a véleményen vannak, hogy a fasizmus a fináncetöke nyílt diktatúrája, a fináncetöke legharciasabb rétegei által vezetett mozgalom. Bizonyos, hogy mindkét nézet a fasizmus egy-egy reális vonására, oldalára mutat rá. Míg a szociáldemokrata meghatározás azonban a fasizmusnak csak egyetlen elemével vet számot,

addig a másik meghatározás a fasizmus elemei közül éppen azt emeli ki, amelyben történelmileg a fasizmus összes elemei — „ellentmondásos ritmusukban“ — találkoznak és egységet alkotnak. Amíg az egyik a fasizmus egy olyan vonására mutat rá, amely a fasizmus összes többi vonásával megegyezik, addig a másik a fasizmus egy olyan vonását teszi meghatározása alapjává, amelyben a fasizmus összes ellentmondó elemei dialektikus, azaz egymást nem kizáró, hanem feltételező egységet alkotnak. A fasizmus összes elemeivel számot vetni „öket egyetlen ellentmondásos ritmusu“ meghatározásban összefogni, a fasizmusról „valóban történelmi“ ítéletet alkotni, konkrétan annyit tesz, mint a fasizmussal szemben állást foglalva azt az elemét kiemelni, amely a fasizmusban lényeges, amely egyszerűen mind a fasizmus összes többi elemeinek szerepét és viszonylagos fontosságát meghatározza. És éppen ennek az önmaga által felállított követelményének megvalósítása alól, a fasizmus lényegének meghatározása alól bujik ki Silone, aki az „összes elemekkel való számolást“ az egyes nézetek eklektikus összekotyvasztásának fogja fel, aki az egyes nézetek közti állásfoglalás helyett az egyes nézetek között ingadozik s akinek ezt az elméleti tehetetlenségét mi sem jellemzi jobban, minthogy 500 oldalas könyvében keresztül képtelen a fasizmus egy egyértelmű és világos meghatározásához eljutni. „....nascitur, ridiculus mus.“

A fasizmus meghatározására, lényegének megértésére való képtelensége egyenes következménye annak, hogy Silone nem hajlandó valóban marxista módon, azaz osztályszempontból feltenni a fasizmus kérdését. A valóban „történelmi“, azaz átfogó szempont a fasizmus megítélésénél ugyanis nem a történelmen „kívül“ álló egyén spekulatív bölcselkedési, hanem a történelem alakítására hivatott osztály gyakorlati — harci szempontja. Ebből a valóban történelmi szempontból nézve: a fasizmus lényege: osztálytartalma. Az osztálytartalom szempontjából kell feltennünk a kérdést, hogy mi a lényeges a fasizmusban és akkor a felelet az lesz, hogy 1. a fasizmusban lényeges, hogy tökéldiktatura, speciálisan a fináncetöke diktatúrájának egy formája; ennek a diktatúrának fenntartására irányuló mozgalom, 2. Hogy a fináncetöke diktatúrájának az a formája, a fináncetöke által vezetett olyan mozgalom, amelyben a fináncetöke legharciasabb rétegei a közvetlen vezetés.

Ez az „egyoldalú“ meghatározás, amelyet Silone avval a szemrehányással illet, hogy minden jelenlegi reakciós kísérletben „fasizmust“ lát, az egyetlen, amely dialektikus és valóban „történelmi“ egységben foglalja magában a fasizmus összes ellentmondó vonásait, amely a Silone által felállított „átfogóság“ követelményének teljes mértékben és konkrétan eleget tesz, mint ahogy Silone saját követelményének képtelen eleget tenni. Rámutat elsősorban arra, hogy a fasizmusban a többi polgári („demokratikus“) pártokkal közös a fináncetöke uralmának fenntartására irányuló tendencia és a hatalomra került fasizmus is a fináncetöke uralmának, vagy ami evvel egyet jelent: diktatúrájának egy formája, akár a „demokrácia“. De rámutat egyszerűen arra is, ami ebben a mozgalomban, ebben a diktatúrában a „demokratikus“ pártoktól, a diktatúra „demokratikus“ formától különböző, hogy t. i. ez a mozgalom a fináncetöke diktatúrájának ez a formája speciálisan a monopolkapitalista-imperialista korszaknak abban a feszültségi szakaszában lehetséges, melyben a fináncetöke diktatúrája legharciasabb rétegei nyílt diktatúrájaként állhat már fenn csupán és amelyben a pártok közül az a párt kerül előtérbe, amelyen keresztül ez a néhány

fináncoligarcha a legközvetlenebbül tudja érvényesíteni a tömegekben akarátát.

A fasizmusban mutatkozó „elemek”: ezek annak a korszaknak az osztályai és rétegei, amelyben a fasizmus fellép. Ezeknek az „elemeknek” kölesönös viszonylatát ez a meghatározás az osztályok egymáshoz való viszonylataként fedte fel: „összességüket” az osztályviszonyok összességeként, amelyeket a termelőerőknek a kapitalizmusban elért egy fejlődési foka határoz meg. Avval, hogy a fasizmust a finánc-tőke diktatúrája egy formájaként, legmonopolisztikusabb rétegei diktatúrájaként jellemezte — egyszersmind konkrétan meghatározta ezeket az osztályviszonyokat, a kapitalizmus fejlődésének ezt az elért fokát. Meghatározta a kapitalizmus fejlődésének azt a magas monopolisztikus fázisát, hanyatlásának azt az általános fokát, amelyet a finánc-tőke egyre szűkülő rétegeinek egyeduralma jelent; az osztályoknak azt a feszültségi helyzetét, amely a fasizmus alapját képezi.

A fasizmusnak ez a meghatározása egyszersmind magában foglalja a „kispolgári” elem szerepének megértését is a fasizmusban. Annak a megértését, hogy a finánc-tőke egyre parazitább uralma nem csupán a proletáriátus, de a kispolgárság állandó pauperizálódását és politikai aktivizálódását is jelenti és hogy — amennyiben egy ilyen jellegzetesen feszült helyzetben a nagytőke egy ilyen szűk rétegének abszolút diktatúrája egyáltalán lehetséges, úgy csakis ép ezeknek a finánc-tőke rendszere által elnyomított, kiszajátított, deklasszált és aktivizált kispolgári elemek félrevezetése, csúcsainak korrupciója által; amelyek ebben a korszakban az egyetlen lehetséges komoly erőt jelentik a proletáriátussal szemben. Tartalmazza ez a meghatározásnak a megértését, hogy a fasizmus uralmának éppen osztálytartalma: az, hogy a finánc-tőke eddig legparazitább diktatúrája, feltételezi azt az ellentmondást, hogy tömegbázisában, formájában a kispolgári elem fokozottan érvényesüljön.

Hogyan értjük ezt? A finánc-tőke diktatúrája fejlődése folyamán egynéhány parazita diktatúrájává válik a széles tömegek felett. Ez a diktatura, amely egy gazdasági rendszer legpregnánsabb kifejezése nem csupán a finánc-tőke és a dolgozók, de a finánc-tőke és a tőke egyéb, kevésbé „organizált” formái és a finánc-tőkén belüli ellentéteket is hallatlanul megnöveli. Növeli az ellentéteket a dolgozók és a finánc-tőke, de a finánc-tőke egyes nemzeti csoportjai között is: a háborúhoz vezető imperialista és a forradalomhoz vezető osztály-ellentéteket; a kapitalizmus és szocializmus ellentétét. Ilyen feszült körülmények között a finánc-tőke uralmának feltétele, az az egyetlen lehetősége a dolgozók egységének minden eddiginél határozottabb megbontása, az államapparátus teljes monopolizálásával és felduzzasztásával kapcsolatban. A finánc-tőke döntő rétegeit ez a helyzet arra kötelezi, hogy profitjának védelmében kevésbé hatalmas osztálytársait az államhatalom gyakorlásából kirekesztve a kispolgárság önállótlanabb csúcsait vonja be oda, amivel egyszersmind a dolgozók egysége megbontásának, soha nem látott elnyomásuknak eszköze is adva van számára: a diktatura legkorlátlanabb, (habár végzetes fordulatokat magábarejtő) lehetősége néhány fináncoligarcha kezében. A dolgozók egységének megbontása és vetélytársainak kirekesztése az államhatalomból; diktatúrája átütő erejének fokozása, ilyen módon válik együgyyanazon feladatává a finánc-tőke döntő rétegei fasizáló diktatúrájának, a diktatura fenntartásának egyetlen lehetőségévé egy objektív forradalmi korszakban.

A fináncetöke uralmának fenntartása ebben a korszakban feltételezi a dolgozók egységének fokozott megbontását, a kispolgárság maga mellé állítását: ez a fináncetöke fasiszta diktatúrájának titka. A kispolgárság forradalmi erjedése, helyzetéből való kitaszítottasága azonban nem teszi őt feltétlen a polgári uralom támogatójává. Az a pont, ahol a kispolgárság állásfoglalása eldőlt: a munkásmozgalom ereje, vagy erőtlensége, mintahogy ez — általánosságban — Silone is megállapítja. A munkásmozgalom átütőerejének objektív előfeltételei azonban ugyanabban a folyamatban vannak adva, amely a fináncetökét a nyílt fasiszta diktatúrába kergetti: a monopolisztikus kapitalizmus általános válságában.

Az a megállapítás tehát, amely szerint a fasizmus a fináncetöke legharciasabb rétegeinek nyílt diktatúrája félreérthetetlen választ ad egyszersmind arra a kérdésre, arra a munkásmozgalom számára életbe vágó kérdésre, hogy szükségyszerű fejlődési fok-e a fasiszta diktatúra, avagy sem. Silone válasza erre a kérdésre rendkívül határozatlan. Azt állítja ugyanis, hogy „a fasizmus nem végzetes (mint ahogy semmi sem végzetes)”. Világos, hogy a végzetesség filozófiai kérdésének előtérbe helyezésével Silone mellékvágányra tolja a vitát. Nem arról van szó, hogy ugyanabban a filozófiai értelemben, ahogy semmiről sem lehet abszolút bizonyosságunk, úgy a fasiszta diktatúra bekövetkeztéről sem. Nem arról van szó, hogy a fasiszta diktatúráról nem tudjuk kimutatni azt, hogy szükségyszerű, hanem arról, hogy ki tudjuk mutatni, hogy nem szükségyszerű. Konkrétan: a fasiszta diktatúra szükségyszerű fejlődési fokozat ugyan a polgárság, a fináncetöke számára, amely saját demokratikus uralmának válságát szükségyszerűen felidézi. Nem szükségyszerű azonban a dolgozók (és evvel az egész társadalom fejlődése számára) amely a kapitalizmus fasiszmushoz vezető válságában, a fináncetöke demokratikus uralmának válságában megtalálja a szocializmushoz vezető expediens összes objektív feltételeit, a dolgozók (a nép, a kispolgárság) aktivizált mozgósításának objektív lehetőségeit.

A fasiszta diktatúra a fináncetöke monopolista politikájának legvégső és következetes továbbfejlesztése. Ez a fejlődése ilyen módon általános és szükségyszerű a polgárságnak. A dolgozók és vele a társadalmi fejlődés egészére nézve azonban ez a fejlődés nem általános és nem szükségyszerű, mintahogy azt a Sz. U. fejlődése bizonyítja. Ellenkezőleg. Azáltal, hogy a monopolista kapitalizmus a termelőerők visszafejlesztésének stádiumába jutott, azáltal, hogy a föld és termelőviszonyok a termelőerők fejlődését és vele a széles tömegek életlehetőségeit soha nem látott módon megszükitik a szocializmus vált szükségyszerűvé és a fináncetöke fasiszta uralma ennek a fejlődésnek csupán egy lehetséges akadálya — mint ahogy ezt K. Radek kifejti.

Az a megállapítás azonban, hogy a fasizmus semmi egyéb, mint a fináncetöke monopolista politikájának következetes továbbfejlesztése nem csupán a fasizmus szükségyszerűségének kérdésre ad választ, hanem evvel egyszersmind arra is, hogy a megvalósult fasizmus milyen perspektívákat nyújt a szocializmus elkövetkezésére nézve. Annak a kibangsulyozása ez, hogy a fasizmusban a fináncetöke romboló politikájának folytatását kell látnunk, ami a fasizmus minden pillanatnyi sikerét beállítja annak alapvető tendenciájába: a kapitalizmus válsága összes elemeinek további kifejtésébe, a forradalmi erők kibontakozása objektív feltételeinek további megteremtésébe. Annyit jelent ez a meghatározás, hogy a fasizmus a kapitalizmus alapvető ellentmondásainak kifejlődését nem csupán ellensúlyozni

nem képes, mint ahogy — elméletben — képes volna esetleg akkor, ha nem a fináncetőke közvetlen diktatúrája, hanem „kispolgári“ kapitalista diktatúra, vagy a „bonapartizmus“ egy válfaja volna, amely a fináncetőke érdekeinek végrehajtásával szemben bizonyos önállóságokat tanúsít. Hanem egyenesen meggyorsítja ezeknek a kifejlődését, kifejlődésük tempóját fokozza. Az, hogy a fasizmus a fináncetőke legközvetlenebb diktatúrája, a fasizmusból lényeges forradalmi perspektíva, a szocializmus szükségszerűségének kihangsúlyozása.

Hogy a fináncetőke diktatúrája-e a lényeges a fasizmusból, vagy pedig a fasizmus átmeneti sikerei, amelyek kispolgári elemében öle-
nek testet: ez itt a kérdés. Silone ingadozik a két nézet között, a gyakorlatban azonban a szociáldemokrata felfogás felé hajlik. —

Silone fasiszta diktatúrát csupán azokban az országokban lát, ahol a fasiszta diktatúra végrehajtói egy kispolgári összetételű tömegpárt esúcsai, ahol tehát a fináncetőke a tömegek mozgósítása terén viszonylag egészen nagy sikereket könyvelhet el, kirekeszti viszont a fasizmus köréből azokat az országokat, ahol a fináncetőke átmenete a fasiszta parancs uralomhoz alig jelentette még közvetlen tömegbázisának átmeneti kiszélesedését is. Silone a „katonai diktatúrákat“ és a parlamentáris államforma „reakciók megerősítéseit“ nem tartja fasiszta diktatúráknak, vagy jellegűeknek, hanem a „reakció“ alapvetően más típusainak. Amivel éppen azokat a fasiszta típusokat zárja ki a fasizmus vizsgálata köréből, amelyekben (mint pl. a katonai-fasiszta diktatúrák) a fináncetőke igen gyenge tömegerekre támaszkodik.

Az a tény, hogy Silone nem képes meglátni a jelenlegi „reakció“ azonos (fináncetőkés-fasiszta) osztálytartalmát, odavezet, hogy a fasizmus lényegét esetleges sikereiben, széles kispolgári tömegbázisában látja, holott ez a lényeg a fináncetőke diktatúrájának fokozása, amelynek (épp úgy, ahogy maga a fasiszta diktatúra is csak esetleges) nem feltétlen jellemzője a kispolgárság széles tömegének maga mellé állítása.

Ez a tény odavezet, hogy Silone a fasiszta diktatúrának nem csupán általános gyengeségét nem képes meglátni, amely abból folyik, hogy a fináncetőke diktatúrája benne a lényeges, hogy tehát kapitalista alapjának ellentmondásait szükségszerűen kiélezi, hanem ennek a gyengeségnek egyes esetekben különös élességgel megnyilvánuló jelenségeit, a fasizmus közvetlen tömegbázisának gyengeségét is elkeni az által, hogy ezeket a gyenge fasiszta diktatúrákat nem tekinti fasiszta jellegűeknek. A fasizmus lényegének megnevezéséből így születik a fasizmus perspektívájának meghamisítása, erejének tulzott beállítása, a fasizmussal szemben való pánikhangulat, a fasizmus elleni harcban elért eredmények meg nem értése.

De a fasizmus — Silone számára szükségszerű — leszűkítése Német-, Olasz- és még néhány más országra, mást is jelent. A fasizmusnak, mint a fináncetőke diktatúrájának meg nem értése annyit is jelent, hogy Silone tagadja a polgárság általános és szükségszerű fasiszta fejlődését; a gyakorlatban, a tények félremagyarázásával tagadja ezt és mindezzel leszűkíti és helytelen irányba tereli a dolgozók harcát a fasizmus ellen, segítséget nyújt a szociáldemokráciának a vereségstratégia elméleti alapjának megteremtésében.

Az a megállapítás, hogy a fasizmusból a fináncetőke diktatúrája a lényeges, annyit jelent a dolgozók számára, hogy a fináncetőke fasiszta fejlődése általánosan szükségszerű, azaz szükségszerű a demokrácia átfejlődése a fasizmusból, amely a szemünk előtt ment végbe egy egész

sor kapitalista országban. (Németország, Ausztria.) Ez a megállapítás ahhoz a következtetéshez vezet, hogy a fasizmus elleni küzdelem csak a finánc-tőke uralma elleni küzdelem, csak a tőkés államhatalom elleni küzdelem lehet: küzdelem tehát a tőkésdiktatura demokratikus, a polgárság számára — szükségszerűen fasizmusba torkoló, fasizmus-sal terhes formája ellen is. Annnyit jelent ez, hogy a fasizmus elleni küzdelem nem folyhat a demokrácia túlhaladt fejlődési fokának „visz-szaállításáért”, hanem csupán a tőkésuralom minden formájának meg-semmisítéséért, azaz a fasizmus elleni küzdelem — a célja és eszközei egységében — csak forradalmi küzdelem lehet. Nem folyhat továbbá a polgárság „antifaszista” rétegeivel való szövetségben, amelyek a tőkésuralom demokratikus átalakításának jelszavával csak pozíciót akarnak visszcserélni a fasiszta diktatúrában, hanem csak a szegénypa-rasztság és szegénykispolgársággal szövetségben, amelyeknek a tőkés-uralom egyetlen formájában sincs mit nyerniök.

Azáltal, hogy Silone a fasizmust nem a tőkésuralom immanens és szükségszerű fejlődésének fogja fel (nem a finánc-tőke nyílt diktatúrá-jának; „demokratikus” diktatúrája végső konzekvenciájának) elméleti alapot nyújt a szociáldemokrata „kisebb rossz” politikája számára, amely a reakcióval szemben a demokrácia és a fasizmus-szal szemben az „enyhébb” „közönséges” reakció, katonai diktatúra „védelmének” szükségességét hirdeti, s amely politikájának elméleti alapja ép a fasizmus „alapvető” elválasztása a reakciótól, a reakció elválasztása a demokráciától; a tőkés fejlődés szükségszerű — „engedményekkel” vissza nem tartható, csak támogatható — fejlődésének meg nem értése diktatúrájának „demokratikus” formáitól annak fasisztikus elemekkel átszójt és „totális” fasiszta formáihoz.

Silone az internacionális marxistáknak szemükre veti, hogy szá-mukra a fasizmus „éjszaka, amelyben minden macska szürke”, hogy „mindenben”: demokráciában, diktatúrában, reakcióban, kispolgárság-ban, szociáldemokráciában „fasizmust” látnak. Nos, ez rosszindulatú rágalom, a szd. közhelyek ismétlése a valódi marxizmussal szemben. Ez a párt nagyon is jól látja a fasiszálódó „demokrácia” és a „totális” fasizmus, a fasiszálódás különböző formái és típusai közötti különbséget. Nagyon is jól látja a különböző rétegek és pártok szerepét a fasiszálódás folyamatában. Ez a fejlődésbeli különbség azonban maga is a fejlődés alapvető tendenciájának azonosságából érthető meg csupán, abból ami a reakciók összes mai (fasiszta) formáit a „reak-ció” egykori formáitól megkülönbözteti. Ez az azonos tendencia pedig a finánc-tőke legharciasabb rétegeinek és módszereinek előnyomulása a finánc-tőke politikájában — a válság és a benne gyökerező kivezező expediens fenyegető csapásai alatt.

A fasiszálódás folyamata a polgári osztály összes rétegeinek, párt-jainak, intézményeinek fokozott összenövése a finánc-tőkével, amely a profit megmentéséért és az ellenfél megsemmisítéséért folyó harcot vezet: de harc egyszersmind egymás ellen is e harcban való vezető-szerepért, érvényesülésért, pozícióért, érdekért. A harcban majd ez, majd az a réteg, párt viszi a vezetőserepet a többi közvetlen, vagy burkoló támogatásával — versenyével, ennek a pártharcnak végső nyerője azonban csak a finánc-tőke legharciasabb rétege lehet, amely-nek reakciós érdekeit mindezek a pártok — a maguk módján és eszkö-zeivel — képviselik és mivel ez a „harc” a fejlődés egységes vonalá-nak eltakarására alkalmas a széles tömegek és vezető rétegek előtt. Ennek a pártharcnak végső nyerője csak a finánc-tőke legharcia-sabb rétege lehet, amely számára az államapparátust — közvetve és

közvetlenül — mindegyik párt erősíteni kényszerül és amely a pártoknak ebben az egymást alázó, leleplező versenyében azzal a párttal fűzi legszorosabban a nexusát, amely a legnagyobb tömeg felett rendelkezve tudja legközvetlenebbül végrehajtani akaratát. Hogy ez a párt rendszerint egy erősen kispolgári bázisu párt, (mozgalom vagy koalíció) az nem véletlen; az a kispolgárság tömegjelentőségével és a többinél nagyobb fokú politikai önállóságával függ össze az imperializmus jelenlegi formájában. —

A polgári pártok és azoknak a polgári rétegeknek a viszonya, amelyeket ezek képviselnek, állandóan változik. Aki ezt nem érti meg, az pl. a „nagykapitalista“ Hugenberg kihajózását a nácikormányból bizonyára hamisan és „forradalmi“ lépésként fogja fel. A helyes politika számára ebben a „káoszban“ eligazodást csak a faszizmus lényegének megértése nyújthat, amely szerint a faszizmusban a finánc-tőke politikáját, annak fejlődését kell látnunk és ennek a végrehajtója: a faszizálódás, a finánc-tőke politikájának központi képviselője mindig a hatalmon levő párt — összműködésben az összes többi polgári pártokkal. A helyes politika mindig csak az lehet: főtűzlet a fasiszta, vagy faszizmushoz vezető tőkés politika konkrét, központi, kormány-képviselője ellen, kapcsolatban e politika főtámaszatával — kapcsolatban első sorban a szociáldemokráciával, amely az a párt, amely a finánc-tőke mindenkori (tehát fasiszta politikájának is) történelmileg kialakult képviselője a munkásosztályon belül, a finánc-tőke (fasiszta uralkodás is) szociális főtámasza.

A faszizmus — első sorban — nem egy párt, nem „a tömegek széles politikai mozgalma“, mint ahogy Silone állítja, hanem a finánc-tőke politikája a válságban (a finánc-tőke legharciasabb rétegeinek politikája) ennek legtagabb értelmében, amely nem egy párt fejlődésében testesül meg, hanem valamennyi polgári-, tehát a finánc-tőke rendszerét támogató párt, így a szociáldemokrácia fejlődésében is.

Silone nem értheti a szociáldemokráciának és a faszizmusnak ezt a viszonyát, mert nem érti, hogy a faszizmus a finánc-tőke politikája, a szociáldemokrácia pedig a finánc-tőke befolyásának hordozója a munkásosztályon belül: a fasiszta fejlődésnek egy eleme, a faszizmus baloldali válfaja, nem pedig „tökéletlen“ ellenfele. A munkásmozgalom „erőtlenységéről“, a munkáspártok „hibáiról“ ír és a szociáldemokrata párt „árulásairól“, nem látván, hogy „hiba“ és „árulás“ között nem a tudatosság lélekvani különbsége van, hanem az osztálytartalom különbsége és míg a fiatalabb párt „hibákat“, addig a szd. párt „árulásokat“ követet el, azaz a polgárság osztályérdekeinek következetes képviselője volt a dolgozók táborában, Silone nem látja, hogy a fiatalabb párt erőtlensége éppen küzdelmének a gyengesége volt a szd. párt árulásával szemben, amely erőtlenség maga is a szd. p. évtizedes opportunistá politikájának az eredménye. Evvel azonban egyszersmind elzárja maga elől az utat a faszizmus ama bizonyos lehetőségének konkrét megértéséhez is, amelynek történelmi alapja egy materiális bázis teremtése a munkásosztályon belül a finánc-tőke politikája számára: a szociáldemokrata politika eredményességének lehetősége a munkásosztályon belül.

A polgárság szükségszerű fejlődése a faszizmushoz megvalósulásának egyetlen lehetőségét a szociáldemokrácia tömegbefolyásában találja, amely esetben a faszizmus a szükségszerű út a szocializmus felé. A faszizmus győzelmének ez a feltétele azonban már magában hordja bukásának csiráit is.